

УДК 005.334.4

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-3-30>**Ясинська Д.В.***аспірантка**Дніпровського державного аграрно-економічного університету***Бондарчук Н.В.***доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою**Дніпровського державного аграрно-економічного університету***Yasynska Daria***Dnipro State Agrarian and Economic University***Bondarchuk Nataliia***Dnipro State Agrarian and Economic University*

ФАКТОР БІДНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА МАРГІНАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУСПІЛЬСТВА, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

POVERTY FACTOR AS THE REASON FOR MARGINALIZATION PROCESSES, THAT CREATE THE ECONOMIC CRISIS

АНОТАЦІЯ

У роботі розкривається сутність маргіальної особистості як суспільного явища, яке набуло особливої актуальності в перехідні періоди існування суспільства і є результатом дії суперечностей сучасного швидкоплинного соціуму. Також розглядається маргіальність як одна із причин злочинності. Проаналізовано історичні передумови, що сприяли розповсюдження маргіальних процесів у суспільстві, у хронологічному порядку, починаючи з минулого століття і закінчуючи сучасними реаліями. Наведено низку дефініцій, які характеризують диференціацію груп маргіалів. У статті запропоновані економічні пропозиції щодо зниження рівня маргіалізації суспільства, зокрема, з метою подолання фактору бідності слід розглядати економічну реальність крізь призму неoinституціонального вчення, адже трансформація соціальних інститутів передбачає соціальний процес «циркуляції мас», тільки з економічної позиції. У статті також запропоновано систематичне здійснення розрахунку рівня бідності в окремих регіонах із метою розуміння самої динаміки рівня життя українського населення.

Ключові слова: бідність, економіка, криза, девіантна поведінка, суспільство, державне регулювання.

АННОТАЦИЯ

В работе раскрывается сущность маргинальной личности как общественного явления, которое приобрело особую актуальность в переходные периоды существования общества и является результатом действия противоречий современного быстро меняющегося социума. Также рассматривается маргинальность как одна из причин преступности. Проанализированы исторические предпосылки, способствовавшие распространению маргинальных процессов в обществе, в хронологическом порядке, начиная с прошлого века и заканчивая современными реалиями. Приведен ряд определенных, характеризующих дифференциацию групп маргиналов. В статье сделаны экономические предложения по снижению уровня маргинализации общества, в частности, с целью преодоления фактора бедности следует рассматривать экономическую реальность сквозь призму неoinституционального учения, ведь трансформация социальных институтов предполагает собой социальный процесс «циркуляции масс», только с экономической точки зрения. В статье также предложено систематическое осуществление расчета уровня бедности в отдельных

регионах с целью понимания самой динамики уровня жизни украинского населения.

Ключевые слова: бедность, экономика, кризис, девиантное поведение, общество, государственное регулирование.

ANNOTATION

The study discloses the essence of marginal personality as a social phenomenon which gains special importance in the transitional periods of existence of society and is a result of contradictions of modern society impermanence. Marginality is also considered as one of causes of crime. We have analyzed the historical preconditions that contributed to the spread of marginal processes in society in chronological order starting from the previous century up to the article offers economic proposals to reduce the level of marginalization of society, in particular, in order to overcome the poverty, economic reality should be considered through the prism of neo-institutional doctrine because the transformation of social institutions involves a social process of «mass circulation» only from an economic point of view. The article also offers a systematic approach for calculating the poverty rate in some regions in order to understand the dynamics of living standards of the Ukraine's population. We focused on the fact of a greater number of marginals in contrast to Western society. It is noted that low social activity and social isolation, passive vertical mobility of the society, intensive stratification of various social groups (unlike Western countries), lack of family institutions in most cases, poor primary socialization are factors that lead to low living standards in the society and, as a consequence, contribute to the spread of marginal behavior. The purpose of this article is to study the poverty factor. So, poverty is not only a social but also an economic category. We gave the concept of marginal behavior, which implies the behavior of the individual, characterized by a state of normative and legal uncertainty, i.e., the person is on the verge of committing a criminal offense, but does not commit it due to fear of punishment. And it should be noted, that this applies to foreign countries. We paid particular attention to the fact that marginal behavior patterns precede delinquency, which spreads marginalization processes in the society. It was noted that by raising the living standards of the Ukraine's population, it is possible to reduce the crime rate.

Key words: poverty, economy, crisis, deviant behavior, society, legal reality.

Постановка проблеми. Диференціація суспільства; інтенсивне розшарування різних верств населення, що зумовлене як різними ціннісними орієнтирами, так і різним соціальним статусом; неповноцінна первинна соціалізація; відсутність здебільшого інституту сім'ї в нашій державі, а також пасивна вертикальна мобільність українського соціуму – все це зумовлює низький рівень життя, бідність українського суспільства. Тому спостерігається явище активного посилення маргінальних процесів нашої держави. Як наслідок, з'являються особи з низьким рівнем правосвідомості, які характеризуються нормативно-правовою невизначеністю та стають суб'єктами маргіналізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема маргінальної поведінки як наслідок фактору бідності нині є невирішеною. Спроби наукового аналізу у працях вітчизняних та зарубіжних учених торкаються питань, які є суміжними із зазначеною проблематикою. Серед вітчизняних учених питанням зниження рівня маргіналізації суспільства займалися такі науковці, як А.О. Бова [1], В.Н. Валерко [2], З.Н. Гасанов [3], В.К. Гвоздецький [4], О.М. Джужа [5], С.П. Єфремов [6]. Серед науковців Великобританії цим питанням інтенсивно займалися S. Mastrofski, G. Potter [10]. Окремо варто відзначити наукові досягнення Одеської школи права, серед яких особливий інтерес викликають такі науковці, як В.О. Туляков [8] та І.І. Чугуніков [9], які пропонували заохочення правомірної поведінки затвердити на законному рівні з метою зниження маргіналізаційних процесів нашої держави. Досліджуючи процеси поширення маргіналізаційної поведінки із плином часу, бачимо, що залишається відкритим питання щодо деяких чинників, які зумовлюють саме розповсюдження маргінальної поведінки в українському суспільстві, таких як низький рівень життя, спричинений бідністю українського населення. Низька зайнятість стає причиною формування економічної кризи як окремих регіонів нашої держави, так і на загальнодержавному рівні. Дослідивши питання щодо чинників, які деструктивно впливають на функціонування української економічної системи, можна знайти шляхи вирішення проблеми та нівелювати ризик виникнення фінансово-економічної кризи.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні фактору бідності, що стає причиною підвищення рівня кримінальної поведінки в суспільстві і, як наслідок, чинником, що зумовлює економічну кризу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж вести мову про сутність маргінальної поведінки, необхідно визначитись із самим поняттям. Так, маргінальна поведінка передбачає собою правомірну поведінку, яка характеризується станом нормативно-правової невизначеності індивіда. Тобто особа перебуває на межі ско-

єння кримінального правопорушення, однак не скоює його з причини страху отримання покарання. Небезпека полягає в тому, що часто саме наслідком маргінальної поведінки стає деліквентна поведінка, що і поширює процеси маргінальності в сучасному українському суспільстві.

Сама концепція маргінальності була висунута соціологами як феномен, який деструктивно впливає на функціонування соціуму, але внаслідок поширення цього явища здобула междисциплінарного синтезу економічних, соціальних та правових наук. Якщо взяти до уваги історичні передумови формування маргінальної поведінки, має сенс згадати передреволюційний період 1917 р., передумовою маргінальної поведінки в цьому контексті виступала саме економічна криза, коли в країні виникла торговельно-фінансова, промислово-чиновницька організована маргінальна поведінка. Одержуючи злочинними засобами прибуток шляхом спекуляції навкруги карткової системи, особи з маргінальною поведінкою швидко дестабілізували державу.

«Хрущовська відлига», яка характеризувалася лібералізацією кримінального покарання, стала імпульсом якісно нової маргінальної поведінки. Поведінки, яка передбачала собою структурну організацію, чіткий розподіл сфер діяльності між групами, синтез кримінальних угруповань безпосередньо із державним апаратом та проникнення маргіналів в економічну та політичну сфери життя. Станом на 80–90-ті роки двадцятого століття маргінальна поведінка еволюціонувала до диференціації маргіналів на такі категорії, як: «псевдопідприємці» (особи, які спеціалізувалися на фінансових аферах шляхом отримання незаконних кредитів та привласнення грошових коштів шляхом псевдобанкрутства); «гангстери» (основною спрямованістю став рекет та бандитизм, а самі маргінали цієї групи контролювали нелегальні діяльності: проституцію, гральний бізнес та торгівлю наркотичними засобами); «розкрадачі» (особи, які спекулювали приватизацією державного майна); «корупціонери» (які являли собою державних службовців, що за певну суму грошових коштів забезпечували лояльність до вищезазначених категорій маргіналів у разі кримінального переслідування); «координатори» (елітарне суспільство маргіналів, які передбачали собою осіб, що забезпечували стабільність організованої системи злочинності).

Уваги заслуговує аналіз процесу циркуляції мас. Це питання цікаво досліджувати крізь призму збільшення рівня маргіналізації суспільства. Оскільки процес «циркуляції мас» в усі часи викликав інтенсивну дискусію в науковому світі (а трансформація соціальних інститутів і передбачає процес «циркуляції мас», тільки з соціальної позиції), ми можемо спостерігати процес виникнення та еволюцію феномену «бідність», що і є однією з економічних передумов виникнення маргінальної поведінки, зокрема на території України.

Так, дослідивши це питання, можна дійти висновку, що задля подолання феномену бідності необхідно розглядати економічну реальність крізь призму неінституціонального вчення, адже це дасть змогу не лише покращити економічне становище України, а й знизити рівень маргіналізації сучасного українського суспільства.

Головна відмінність сучасного українського суспільства від західного полягає в тому, що в нашій країні маргінали становлять більшість, а не меншість населення. Ізоляція та низька соціальна активність, будучи наслідками бідності, виступають і основними її джерелами. Вигіснення людей з економічної сфери, соціальна ізоляція призводять до відсутності механізмів впливу громадськості на процес прийняття рішень.

Бідність є не лише соціальною, а й економічною категорією. Показник бідності залежить від таких показників, як обсяг ВВП, рівень безробіття, індекси інфляції та реальної заробітної плати (рис. 1).

Рівень ВВП за аналізований період знизився. Це було пов'язано із політичною кризою 2014 року, воєнною експансією Криму та війною на Сході України. Скорочення виробництва призвело до збільшення рівня бідності на 0,7 в.п. за досліджуваний період.

Ситуація ще погіршилася внаслідок великого потоку вимушених переселенців із Донбасу та Криму, що підвищило соціальне навантаження на державу. Невеликий розмір державної допомоги, а також встановлені чималі витрати на утримання дитини призвели до того, що рівень бідності населення пішов угору.

Розглянемо рівень бідності за абсолютним критерієм за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму у 2018 році за територіальними ознаками. Отже, за абсолютним критерієм за доходами нижче фактичного прожиткового

мінімуму найвищий рівень бідності спостерігався у Херсонській (42,5%), Волинській (39,8%) та у Рівненській (39%) областях. Високі значення також фіксувалися у Сумській, Хмельницькій, Закарпатській, Миколаївській областях. Найкращою була ситуація у м. Києві (16,4 %) та у Львівській області, в якій рівень бідності становив 17,5%. Низький рівень бідності за цим критерієм спостерігається у Дніпропетровській (18,8%), Чернігівській (21,0%) та Вінницькій (26,3%) областях. Феномен низьких значень бідності у західних областях можна пояснити здебільшого надходженнями від трудових мігрантів та поширенням специфічних для прикордонних регіонів видів діяльності (рис. 2).

Фактичне безсилля та безправність, відсутність дієвих механізмів реалізації власних соціальних, економічних та політичних інтересів – продуктивний початок масової маргіналізації населення в сучасному українському суспільстві. Одним із найвагоміших інструментів, що спричиняє поширення маргінальної поведінки, є масове безробіття, яке стає причиною неформальної зайнятості та нелегального отримання прибутку, а також передумовою формування економічної кризи в державі. Рівень бідності нашої держави можна вирахувати та контролювати.

Як уже зазначалося раніше, масове безробіття стає чинником формування маргінальної поведінки у більшості українського населення, а отже, рівень розповсюдження маргінальної поведінки можна штучно контролювати шляхом розрахунку рівня бідності, а також попереджати шляхом державного регулювання: створенням необхідних державних соціальних програм, які допоможуть збільшити кількість робочих місць; створенням лояльних умов для малого та середнього бізнесу. Саме завдяки цьому механізму можна спробувати нівелювати ризик розповсюдження бідної категорії населення і, як наслідок, утворення економічної кризи як

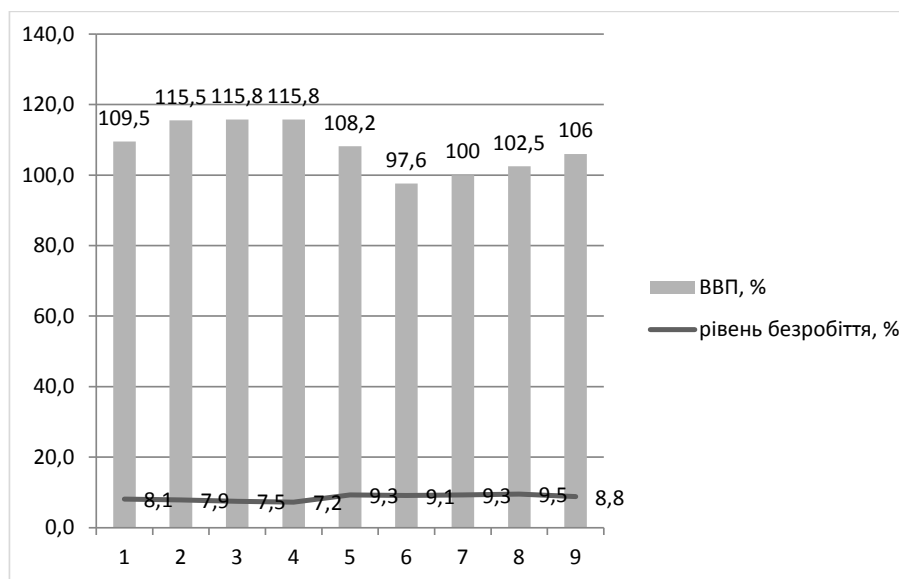

Рис. 1. Динаміка ВВП та рівня безробіття, %

Рис. 2. Рівень бідності за абсолютним критерієм за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму у 2017 році за територіальними ознаками [7]

окремого регіону України, так і на загальнодержавному рівні.

Що ж стосується недосконалого правового регулювання, то в цьому контексті має сенс погодитись із такими науковцями, як Stephen Mastrofsky та Gary Potter, які з метою зниження рівня маргіналізації суспільства пропонували боротися не з окремими категоріями представників злочинного світу шляхом їх арешту (адже арешт більшої кількості злочинців так і не знизить динаміки криміногенної обстановки), а із самим ставленням держави до феномену злочинності. І тому науковці окремо звертають увагу на те, що основною проблемою високого рівня криміналізації суспільства є не велика кількість злочинців, а лояльність із боку представників державного апарату. Знизивши цю лояльність, можна також знизити сам рівень криміналізації [10].

Висновки із проведеного дослідження. Аналізуючи основний виклад матеріалу, можна підсумувати, що з минулого століття феномен маргінальної поведінки став деструктивним чинником соціуму, виник він завдяки низькому рівню життя, спричиненому фактором бідності саме в період економічної кризи. Так, нівелювавши ризик виникнення економічної кризи регіонального та державного масштабу шляхом подолання бідності за допомогою збільшення зайнятості населення, можна знизити рівень самої маргіналізації суспільства. Також має сенс імплементувати досвід зарубіжних країн, зокрема Великобританії, в контексті са-

мого ставлення до феномену кримінальності в суспільстві. І наостанок зазначимо, що основними чинниками бідності стають інтенсивне розшарування, зумовлене різними ціннісними орієнтирами, відсутність інституту сім'ї, неповноцінна первинна соціалізація та пасивна вертикальна мобільність. І контролювати всі ці чинники також можна шляхом: систематичного здійснення розрахунку компетентними органами рівня бідності в окремому регіоні з метою відстеження самої динаміки бідності в країні; запровадження державних соціальних програм, які будуть стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу та збільшення зайнятості населення; фінансування соціальних програм, націлених на поширення толерантності українського населення, та державної підтримки загальносоціальних цінностей; збільшення обсягу соціальної допомоги сім'ям, які потрапили у важку життєву ситуацію. Саме за допомогою всіх цих механізмів можна підвищити рівень життя українського населення, боротись із феноменом бідності та нівелювати ризик виникнення фінансово-економічної кризи в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бова А. Організована злочинність: основні підходи до визначення поняття. *Людина і політика*. 2002. Вип. 3. 76 с.
2. Валерко В.Р. На ринку наркотиків України. Боротьба з наркоманією в Україні. Дніпро, 1996. 76 с.
3. Гасанов З.Б. Наркотическая преступность как вид организованной преступности. *Законность*. 1997. Вип. 11. С. 27–30.

4. Гвоздецький В.К. Основні причини виникнення та особливості функціонування організованої злочинності в Україні. Дніпро, 1997. 98 с.
5. Єфремов С. Організовані злочинні угруповання в теорії вітчизняного кримінального права. *Вісник Прокуратури*. 2001. Вип. 3. С. 45.
6. Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за 2016–2018 роки : Аналітична записка. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. URL: https://idss.org.ua/arhiv/Year_2018_Pov.pdf
7. Про затвердження методики комплексної оцінки бідності: Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України № 821/403/507/113/232 затверджений 18.05.2017 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017.
8. Чугунников И.И. Гуманизация уголовной политики и проблемы совершенствования системы форм реализации уголовной ответственности. *Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць*. 2000. Вип. 7. С. 265–272.
9. Туляков В.А. Некоторые вопросы уголовно-правовой доктрины. *Научный вестник Международного гуманитарного университета*. 2011. С. 23–25.
10. Mastrofski S., Potter G. Controlling Organized Crime: A Critique of Law Enforcement Policy. *Criminal Justice Policy Review*. 1987. № 2. P. 78.
4. Gvozdetskyi V.K. (1997) Osnovni prychny vynyknennja ta osoblyvosti funkcionuvannja orghanizovanoji zlochynnosti v Ukraini [The main reasons and features of the organized crime]. Dnipro, p. 98.
5. Mastrofski S., Potter G. Controlling Organized Crime: A Critique of Law Enforcement Policy // *Criminal Justice Policy Review*. № 2. 1987 r. 78 p.
6. Yefremov S. (2001) Orghanizovani zlochynni ughrupovannja v teorii vitchyznjanogho kryminaljnogho prava [Organized criminal groups in the theory of the national criminal law]. Prosecutor's Office Bulletin. Kharkiv, issue 3(9), p. 45.
7. Kompleksna ocinka bidnosti ta socialjnogho vidchuzhennja v Ukraini za 2016–2018 roky: Analitychna zapyska. Instytut demoghrafiji ta socialjnykh doslidzenj imeni M.V. Ptukhy [Comprehensive assessment of poverty and social exclusion in Ukraine for 2016–2018: Analytical note. MV Institute of Demography and Social Research Roosters]. Electronic resource. Access mode: https://idss.org.ua/arhiv/Year_2018_Pov.pdf
8. (2017) Pro zatverdzhennja metodyky kompleksnoji ocinky bidnosti: Nakaz Ministerstva socialjnoji polityky Ukrainy, Ministerstva ekonomichnogho rozvytku i torehivli Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy, Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy, Nacionaljnoji akademiji nauk Ukrainy № 821/403/507/113/232 zatverdzhenyj [On approval of the methodology of comprehensive poverty assessment: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine, Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, State Statistics Service of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine № 821/403/507/113/232 approved on 18.05.2017]. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.
9. I.I. Chugunnikov (2000) Gumanizatsiya ugovolnoy polityki i problemy sovershenstvovaniya sistemy form realizatsii ugovolnoy otvetstvennosti [The humanization of criminal policy and the problems of improving the system of implementation of criminal responsibility]. Actual problems of the State and Law: Collection of scientific works. Odesa, issue 7, p. 265–272.
10. V.A. Tuliakov (2011) Nekotorye voprosy ugovolno-pravovoy doktriny [Some issues of the Criminal Law Doctrine]. Scientific Bulletin of the International Humanities University. Odesa, p. 23–25.

REFERENCES:

1. Bova A. (2009) Orghanizovana zlochynnistj: osnovni pidkhody do vyznachennja ponjattja [Organized crime: basic approaches to the definition of the term]. *Man and politics*, issue 3, p. 76.
2. Valerko V.R. (1996) Na rynku narkotyktiv Ukrainy. Borotjba z narkomanijeju v Ukraini [Drug market of Ukraine. The fight against the drug addiction in Ukraine]. Dnipro, p. 76.
3. Gasanov Z.B. (1997) Narkotycheskaja prestupnostj kak vyd orghanyzovanoj prestupnosti [Drug trafficking as a form of organized crime]. *Legitimacy*. Odessa, issue 11, p. 27–30.
9. I.I. Chugunnikov (2000) Gumanizatsiya ugovolnoy polityki i problemy sovershenstvovaniya sistemy form realizatsii ugovolnoy otvetstvennosti [The humanization of criminal policy and the problems of improving the system of implementation of criminal responsibility]. *Actual problems of the State and Law: Collection of scientific works*. Odesa, issue 7, p. 265–272.
10. V.A. Tuliakov (2011) Nekotorye voprosy ugovolno-pravovoy doktriny [Some issues of the Criminal Law Doctrine]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. Odesa, p. 23–25.